

ВНЕСОК В. КУБІЙОВИЧА У РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

тисячі наукових часописів, на сторінках яких опубліковані результати досліджень, щоб можна їх було подавати у відповідних рапортах і річних звітах. Кошти цієї творчості покривають студенти приватних вищих шкіл, у державних – бюджет держави. Інших можливостей дотації досліджень переважно немає, коли вони нікому не є потрібні, крім самих авторів. А може, варто поставити питання: чи місією викладача вищої школи не є – у звичайних умовах – пошук нової формули едукативної і вищого навчального закладу, яка краще пов'язувала нас як з найкращою університетською традицією, так і з потребами нової суспільної дійсності? У цьому контексті традиційне поєднання “викладач – студент” може одержати нову якість, а майбутнє вирішить, що робити зі складною і неоднозначною сучасною освітньою дійсністю на вищому рівні?

1. Auleytner J. *Edukacja bez granic.* – Warszawa, 2001. – 20 s.

2. Baszkiewicz J. *Młodość uniwersytetów.* – Warszawa, 1997. – 197 s.

3. Brzezinińska A. *Interakcyjny model edukacji w*

szkole wyższej/ Ewaluacja a jakość kształcenia w szkole wyższej/ Red. A. Brzezinińska, J. Brzeziniński, A. Eliaz. – Warszawa, 2004. – S. 17 – 52.

4. Czechowski T. *W sprawie deontologii pracownika naukowego // Pisma zetyki i teorii wartości.* – Wrocław, 1989. – S. 229 – 236.

5. *Europejska wspólna przestrzeń edukacyjna a przeobrażenia oświatowe w Polsce i na Ukrainie (1989 – 2006): Nadzieje i zagrożenie/ Pod red. M. Chepil i R. Kuchy. – Drohobycz – Lublin: Oddział Red.-Wyd. Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Iwana Franki w Drohobyczu, 2007. – 498 s.*

6. Jałowiecki B. *Postkartejański model szkolnictwa wyższego // Edukacja jako czynnik rozwoju społeczności lokalnych małych miast. Rolanie państwowych uczelni wyższych w rozwoju lokalnym / Red. A. Iwanowska. – Pułtusk, 2004. – S. 13 – 22.*

7. Jastrzębski J. *Etyka i kodeksy uczonych // Problemy edukacji w szkole wyższej / red. Naukowa A. Szerlag. – Kraków, 2006. – S. 31 – 54.*

8. Pachociński R. *Kiwrunki reform szkolnictwa wyższego na świecie.* – Warszawa, 2004. – 142 s.

9. Szerlag A. *Funkcje szkoły wyższej w kontekście Procesu Bolońskiego // Problemy edukacji w szkole wyższej / red. Naukowa A. Szerlag. – Kraków, 2006. – S. 13 – 30.*

Стаття надійшла до редакції 19.11.2008

УДК 91 (477) “XX”

Інна Шоробура, доктор педагогічних наук, перший проректор
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії

ВНЕСОК В. КУБІЙОВИЧА У РОЗВИТОК ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

У статті висвітлюється внесок В. Кубійовича в розвиток географії України, аналізуються його праці. Особлива увага приділяється аналізу книги В. Кубійовича “Географія України й сумежних країв”.

Ключові слова: географічна характеристика, навчальний посібник, географічні нариси.

Постановка проблеми. В сучасний період відкриваються нові сторінки історії української географічної науки, які були не відомі широкому загалу пересічних українців. Серед видатних імен, що збагатили географічну науку своїм творчим доробком та громадянською мужністю, слід назвати професора Володимира Михайловича Кубійовича. На жаль, ім'я цього талановитого вченого на довгі десятиріччя опинилося в полі забуття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомим аналізом доробку В. Кубійовича є матеріали конференцій (1995 р., 2000 р.), присвячених 95-річчю та 100-річчю від дня його народження, де всебічно оцінено природознавчий,

демографічний, виробничий, районознавчий аспекти діяльності вченого.

Глибокими є розвідки щодо оцінки досліджень В. Кубійовича О. Шаблієм, М. Влахом, М. Книшем та ін.

Мета статті – проаналізувати доробок В. Кубійовича щодо розвитку географії України, зокрема його навчальний посібник “Географія України й сумежних країв”.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні досить важко системно узагальнити багатопланові географічні дослідження В. Кубійовича через розпорошеність та обмаль інформації.

Володимир Кубійович народився в 1900 р. у Новому Санчі в Західній Лемківщині. З 1918 навчається в Ягелонському університеті в

Кракові. Зупинимось на життєвих віхах ученого.

У 1928 – 1939 рр. В. Кубійович – доцент Краківського університету, займається вивченням українських етнічних земель у складі Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. З 1931 р. – дійсний член Наукового Товариства ім. Т.Г. Шевченка. Як видатний географ брав участь у міжнародних наукових конгресах у Празі (1932), Варшаві (1934) і Болгарії (1936), де виступав з доповідями. У своїх дослідженнях Кубійович послідовно обстоював українські геополітичні інтереси, за що в 1939 р. був позбавлений роботи на кафедрі Ягелонського університету. В 1939 – 1940 рр. – професор Українського вільного університету у Празі. Після закінчення Другої світової війни професор В. Кубійович жив у Німеччині і Франції, займаючись переважно науковою діяльністю.

В. Кубійович – український географ, демограф, картограф, головний редактор 10-томної “Енциклопедії українознавства”. Він є автором понад 80 наукових праць з географії України, зокрема: “Розміщення культур у Північних Карпатах” (1930), “Територія і людність українських земель” (1935), “Атлас України і сумежних земель” (1937), “Розміщення населення в бойківських Карпатах” (1938), “Лемківщина, Холмщина і Підляшшя. Географічний нарис”, “Географія України й сумежних країв” (1938, 1943), монографія “Етнічні групи південно-західної України” (1983).

Цікаво, що перебуваючи на посаді редактора “Енциклопедії українознавства”, впродовж 38 років свого життя Володимир Кубійович здійснював економіко-географічні дослідження України [2, 3, 4]. На сторінках “Енциклопедії українознавства” з’явилося близько 54 географічних краєзнавчих нарисів, в тому числі біля 33 – про окремі регіони України. Ним самостійно і у співавторстві з А. Жуковським, А. Полуйком, В. Голубничим, В. Маркусем, І. Лісяком-Рудницьким, С. Процюком, М. Міллером, В. Іванисом, М. Аркасом, Я. Пастернаком, Н. Полонською-Василенко, О. Оглоблиним, В. Веригу, Є. Жарським, М. Жданом, М. Ковалюком, І. Сидорук-Поульсом, І. Бакалом, О. Краснінським здійснено оригінальні комплексно-географічні описи Бессарабії, Буковини, Високого Бескиду, Волині, Галичини, Донецького басейну, Дрогобицько-Бориславського промислового району, Закарпаття, Криворізького залізничного басейну, Криму, Кубані, Південної України, Підляшшя, Поділля, Покуття, Полісся, Полтавщини, Пряшівщини, Слобідської України, Ставропольщини та Терщини [5].

Географічні нариси мали таку структуру: географічне положення регіону, площа, населення; характеристика природи; історико-географічний аналіз; населення, характер його розселення, міграції та зайнятості; характеристика соціально-господарського розвитку з урахуванням структури земельного фонду та землекористування, посівних площ тощо; тваринництво, промисловість та оцінка транспорту. Характерно, що до кожного розділу додавалась відповідна картосхема [5].

У своїх дослідженнях Володимир Кубійович приділяв значну увагу вивченню географії України. Навчальний посібник “Географія України й сумежних країв” – унікальна наукова праця вченого з географічного українознавства. Вона виділяється своїм значним обсягом, інформативністю.

Метою навчального посібника “Географія України й сумежних країв”, як зазначає автор, є всебічний розвиток особистості читача [1].

Працюючи над нею, В. Кубійович запланував подати економіко-географічну характеристику України у двох томах. Зміст книги особливий тим, що доступно й зрозуміло широкому загалові подано матеріал про українські землі. Том I твору, виданий двічі у Львові та в Кракові (1938, 1943), – це всебічне загальне відображення українських і сумежних земель, що поєднує природничо- і історико-географічні, етно- і демографічні, економіко-географічні характеристики. Том II (рукопис, розрізнені частини якого потребують редагування й ілюстрування) – “опис поодиноких географічних країн української етнографічної території” [1].

Історико-географічну цінність у дослідженні має детальний опис етнічних меж і складу населення українських земель, аналітичний щодо їх змін у часі, і змістовний аналіз української етнічної території та її адміністративного поділу.

Зазначимо, що навчальний посібник “Географія України й сумежних країв” за загальною редакцією В. Кубійовича написаний на науковому рівні, матеріал викладено логічно, системно, доступно. У першому томі подано дослідження природи, населення і господарства України. Особлива увага звертається на еволюцію взаємовідносин людини з природою.

У праці розкрито особливості фізичної географії України, подано опис ландшафтів, кліматичних зон, ґрунтів, рослинного і тваринного світу; розглянуто питання впливу людини на навколишнє середовище; висвітлено політичний устрій та визвольну боротьбу народів проти колонізації, національні відносини та антропологію українців.

Посібник є доробком багатьох авторів, а саме

спеціалістів відділів географії. Над створенням навчального посібника працювали Ю. Полянський, С. Пашкевич, В. Чередиєв, І. Тесля, І. Федів, М. Мельник, Е. Жарський, І. Крип'якевич, Р. Єндик, І. Зілінський, М. Кулицький, Р. Демінський. Навчальний підручник містить "Вступне слово", 21 розділ: "Положення, границі й розташування українських етнографічних земель", "Геологія", "Рельєф українських земель", "Морфологічні краєвиди українських земель", "Ґрунти", "Підсоння", "Води", "Чорне і Азовське моря", "Рослинність", "Тваринництво", "Історія української колонізації", "Розміщення населення", "Рух населення", "Національні відносини", "Расові і мовні прикмети нашого народу", "Оселі", "Географія сільського господарства", "Географія лісу", "Географія промисловості", "Географія транспорту", "Географія торгівлі". Кожний з цих розділів представлений у вигляді окремих тем. В. Кубійовичем написано 9 розділів навчального посібника. Основний текст книги викладений на 519 сторінках [1].

Щоб полегшити вивчення окремих проблем з фізичної географії подано матеріали із загальної географії. Кожний розділ містить чорно-білі фотографії, схеми, таблиці, карти, що унаочнюють теоретичний матеріал.

У першому розділі навчального підручника "Положення, границі й розташування українських етнографічних земель" вивчається розташування українських земель, кордони української території, площа української етнографічної території та її адміністративний поділ.

У другому розділі "Геологія" представлена тектонічна схема України, хронологічна таблиця геологічної історії Землі, розкрито сутність такого поняття, як "українська кристалічна смуга", особливості докембрію, палеозойської, мезозойської та кайнозойської ер в рельєфі України.

У розділі "Рельєф українських земель" подана загальна характеристика рельєфу, його морфометричні особливості. Цінним є подання схеми "Розподіл на географічні країни" [1].

У четвертому розділі "Морфологічні краєвиди українських земель" дається характеристика льодовиковому, ерозійно-яровому, прибережному та гірському краєвидам.

П'ятий розділ "Ґрунти" розглядає питання утворення ґрунтів та їх сучасне розташування.

У шостому розділі "Підсоння" аналізуються кліматичні особливості України. Розкривається сутність понять "температура повітря", "атмосферні опади", "пори року", "кліматичні країни", "клімат" [1].

У розділі "Води" подається загальна характеристика ґрунтових вод України, гідрографічний опис рік, озер.

Цікавим є восьмий розділ підручника "Чорне і Азовське моря", який розглядає географічне положення, площу та морфологію Чорного та Азовського морів. З'ясовує сутність понять "морська вода", "тумани", "вітри", "бурі", "рух води".

У розділі "Рослинність" визначено загальні характеристики рослин, розкрито особливості гірської рослинності, степової смуги та середньопівнічно-європейських лісів. В розділі "Тваринництво" аналізується тваринний світ України, його особливості.

Важливе значення відводиться розділу "Історія української колонізації", в якому розкрито питання колонізації та розселення українських племен.

У розділі "Розміщення населення" з'ясовується питання густоти населення, кількості міських та сільських жителів, особливості розміщення населення в природних районах. В розділі подано чимало схем, таблиць, які допомагають зрозуміти теоретичний матеріал.

У розділі "Рух людності" розглядається питання природного руху населення, а саме в довоєнні часи, в період першої світової війни. Подано причини еміграції українців. Представлено схеми природного та дійсного приросту населення в УРСР у 1890 – 1932 рр., 1897 – 1926 рр., 1897 – 1932 рр. Особлива увага звертається на питання міграції українців в Наддніпрянщину, Галичину, Буковину та Закарпаття.

У розділі "Національні відносини" обґрунтовується сутність поняття "національні відносини", подано загальну характеристику національних відносин на українських землях. У таблиці "Національний склад населення українських етнографічних земель" на с. 314 – 315 подано адміністративний поділ і густоту населення українських земель в СРСР за переписом з 17 грудня 1926 р. [1].

Найбільшим розділом книги є "Географія сільського господарства", в якому розкривається значення сільського господарства, місце селянина в українській нації. Обґрунтовується поняття "землеволодіння", висвітлюється питання розподілу площі сільськогосподарських культур, особливості системи сільського господарства, розміщення посівної площі в межах України, подається інформація про загальний збір зерна, забезпечення населення зерном. У кругових діаграмах (с. 397) подано у процентному відношенні пересічну світову зернову продукцію (за 1932 – 1935 рр.) в млн. тонн та участь у ній

українських земель. Детально аналізується врожайність зернових культур, картоплі, цукрових буряків, городництва та садівництва. У розділі наголошується на розвитку тваринництва в Україні. Подано значну кількість таблиць та діаграм [1].

У розділі “Географія лісу” розглядається значення лісу, розміщення лісів по території СРСР, розкрито особливості лісового господарства перед війною, у воєнні та повоєнні роки.

У розділі “Географія промисловості” аналізується розвиток української промисловості. Виокремлено географічні чинники, що впливають на розвиток промисловості та окремих її галузей. Дається визначення понять “промисловість”, “видобувна промисловість”, “обробна промисловість” та ін., висвітлюється питання передумов розвитку галузей промисловості, соціально-економічних відносин на українських землях. Виділено головні райони сировини і промисловості: Донецький басейн, Приазов’я, Курська магнітна аномалія, Передкавказзя, Передкарпаття, Центральнo-український район, а також район “Великі міста”. Важливе значення надається характеристиці джерел енергії та їх промислового використання. Окремі теми розкривають особливості розвитку металургійної, хімічної, сільськогосподарської та ін. галузей промисловості.

У розділі “Географія транспорту” розглядається питання історії становлення різних видів транспорту, значення шляхів сполучення та перспективи їх розвитку. Детально охарактеризовано залізничний, автомобільний, річковий, морський та повітряний транспорт [1].

У розділі “Географія торгівлі” з’ясовується значення торгівлі, участь населення в торгівлі, виділяються я продукти вивозу та ввозу.

Зазначимо, що істотна особливість змісту цього українознавчого твору полягає в тому, що він наскрізь пронизаний історичним і новітнім відображенням та утвердженням України як держави, а також незалежністю авторів від імперського конформізму й радянської антиукраїнської цензури.

Цінним доповненням до “Географії України й сумежних країв” є “Атлас України і сумежних земель”, що становить вагомий доробок Українського видавничого інституту в 1937 р. У другому томі визначено список рекомендованої літератури, індекс географічних назв, пояснень та географічних термінів.

Висновки. Доробок В. Кубійовича щодо розвитку географії України викликає незаперечний

інтерес. Навчальний посібник Володимира Кубійовича “Географія України й сумежних країв” – видатна пам’ятка вітчизняної науки, історії та культури. У географічному українознавстві діаспори і країн Заходу ця праця зажила слави наукової державницької класики. Крім українознавчого і неоціненного державницького, вона має ще й набагато ширше – історичне та культурологічне – значення. Це вагомий науковий і культурницький документ своєї доби, що мав і має на українців патріотичний світоглядотворюючий вплив.

1. Кубійович В. *Географія України й сумежних країв* / Українське видавництво: Краків-Львів, 1943. – 519 с.

2. Кубійович В., Лебідь М. *Водне господарство* // *Енциклопедія українознавства*. Т. 1. Париж; Нью-Йорк, 1955. – С. 26 – 34.

3. Кубійович В. *Метеорологія і кліматологія* // *Енциклопедія українознавства*. Т. 4. Париж; Нью-Йорк, 1957. – С. 38 – 52.

4. Кубійович В. *Районування фізико-географічне* // *Енциклопедія українознавства*. Т. 7. Париж; Нью-Йорк, 1973. – С. 64 – 85.

5. Пістун М., Олійник Я., Гуцал В. *Регіонально-географічні дослідження Володимира Кубійовича* // *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – Випуск 1 (3). – С. 34 – 37.

Стаття надійшла до редакції 02.10.2008

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2

*“Поети з’являються не звідкись з-за моря,
а виходять зі свого народу”.*

*“Навряд чи є вища з насолод,
ніж насолода творити”.*

“У кожнім слові безодня простору”.

“Кожне слово неосяжне”.

*“Слава не може наситити і дати насолоду
тому, хто украв її, а не заслужив;
вона викликає постійний трепет
тільки в гідних її”.*

Микола Тоголь

український, російський письменник

2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2 2